

Mimar Sinan ve İstanbul'un Silueti

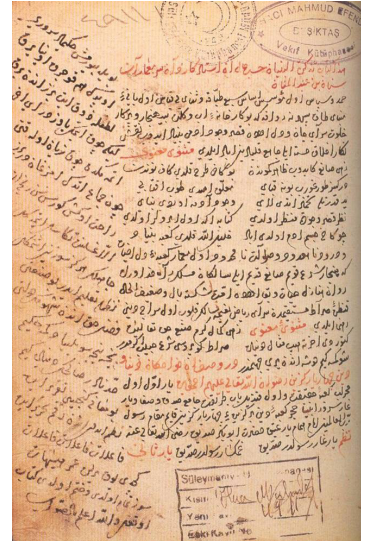
Prof. Dr. Suphi SAATÇI

Mimar Sinan'ın Hayatı

Türk mimarlık ve sanat tarihinin en büyük simalarından biri olan Mimar Sinan'ın 16. yüzyılın başlarında doğduğu tahmin ediliyor. Sâî Mustafa Çelebi'nin mezar kitabesine göre ise kesin olan ölüm tarihi 1588 yılına tekabül ediyor. Sinan'ın Kayseri'nin Ağırnas köyünde doğduğu ve Yavuz Selim döneminde İstanbul'a getirildiği biliniyor. Yeniçeri Ocağı'nda önceleri Acemi oğlanlar bölümünde yetişti. Daha sonra becerisi ve kendini ilerletmesi sayesinde yükselerek Haseki sınıfına dâhil oldu. Ordu ile seferlere katıldı. Mimarbaşı Acem Ali ölünce 1539 yılında Mimarbaşı oldu. Böylece Osmanlı Devletinin uçsuz bucaksız topraklarında sayısız eser uygulama şansı açıldı. Sinan önemli eserlerini birbiri ardınca sıralamağa başladı.

Hayatı hakkında ayrıntılı bilgilere sahip olamadığımız Mimar Sinan hakkında bazı yazma kaynaklardan bilgi edinebiliyoruz. Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye adlı yazma kaynaklara ve diğer yazılı belgelere göre Mimar Sinan'ın yaşam öyküsü hakkında bazı bilgilere sahip olabiliyoruz.

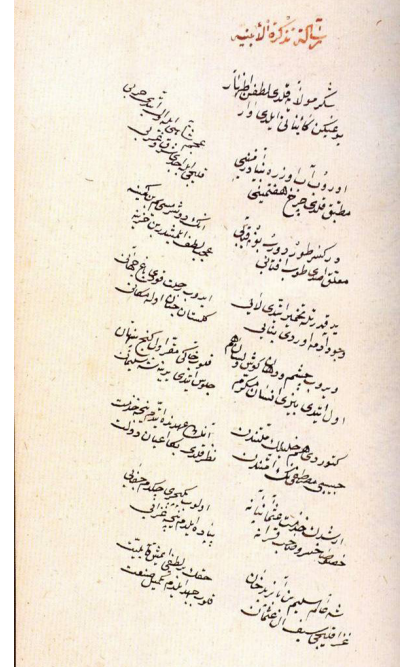
Çeşitli nüshaları olan Tezkiretü'l-Bünyan adlı yazmada Sinan 6 adet eserini anlatıyor. Bu eserler Şehzade Mehmet Camii, Kırkçeşme s tesisi, Süleymaniye Camii, Mihrimah Sultan Bahçesi'nde su dolabı, Büyükçekmece Köprüsü ve Selimiye Camii'dir. Tezkiretü'l-Bünyan Sinan'ın anılarını içeren önemli bir kaynak niteliğindedir. Bu yazmada Sinan ayrıca Kanunî Sultan Süleyman ile ararlarında geçen diyalogları çok yalın ve çarpıcı biçimde anlatmıştır. Sinan bizzat kendi dilinden anlatılan bu anılar, Nakkaş Saî Mustafa Çelebi tarafından kaleme alınmıştır.

Yine Saî Mustafa Çelebi tarafından kaleme alınan Tezkire-tü'l-Ebniye'de ise Sinan inşa ettiği yapıların listelerini veriyor. Sinan yapılarının toplu dökümü bakımından bu kaynak da önemli bir belge niteliğindedir.

Türk kültür ve sanat tarihinin en büyük simgesi olan Mimar Sinan, ömrünü Osmanlı Devleti'nin zirvede olduğu bir dönem ve ortamda sürdürmüştür. Sinan dört padişah döneminde eserlerini vermiştir. Bu padişahlar Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, Sultan İkinci Selim ve Sultan Üçüncü Murat'tır. Altın çağ olarak nitelendirilen 16. yüzyılda Sinan, devletin ekonomik gücü yanında, yoğun kültür ve sanat ortamı içinde mimarî birikimini sergilemiştir.

Yazma kaynaklara ve diğer yazılı belgelere göre Mimar Sinan 478 dolayında değişik tür ve işlevde yapı inşa etmiştir. Bunların bir kısmı tartışmalı olmakla beraber, elde bulunan veriler bu rakamı doğrulamaktadır. Tartışmanın odak noktasını, coğrafi konum itibarı ile birbirinden çok uzak yerlerde olan bu kadar yapı inşaatının aynı anda gerçekleşmesi, pratik açıdan mümkün görülmemesi oluşturmuştur. Ancak Sinan'ın, her uygulamayı bizzat kendisi yürütmese bile, yapıların tasarımı ve projeleri üzerinde söz sahibi olduğu düşünülürse, bunun da doğruluğu kabul edilebilir. Zira birbirinden coğrafi olarak çok uzakta olsa bile, uygulanmış olan yapıların plan tasarımları, Sinan üslubuna tıpa tıp uymaktadır.

Yaptığı eserlerin çeşidi ve yoğunluğu, Sinan'a Türk ve hatta dünya mimarlık tarihinde önemli bir statü kazandırmıştır. Sinan, cami ve mescitler başta olmak üzere, medrese, türbe, darüşşifa, darülkurra, darülhadis, darüzziyafe, han, kervansaray, sıbyan mektebi, saray, hamam, su kemeri ve çeşme gibi değişik türde eserler vermiştir.

Sinan ve İstanbul

Sinan'ın yaptığı 478 dolayındaki eserin dökümünü çıkarırken, bunlardan 346'sının İstanbul'da bulunduğunu görüyoruz. Başka bir deyişle Sinan eserlerinin % 72'si İstanbul'da inşa edilmiştir. Buna dayanarak mimarlık tarihçilerinin bir kısmının, Sinan'ı bir İstanbul mimarı olarak kabul etmiştir.

Sinan'ı bir İstanbul mimarı olarak kabul etmek için, daha başka gerekçeler de vardır. Özellikle mimarbaşılık görevine atanmasından sonra Sinan, Osmanlı'nın egemen olduğu topraklarda imar işlerinin gözetiminden sorumlu olmuştur. Zira Mimar Sinan'ın yaşadığı dönemde İstanbul, bir dünya başkenti olarak ilgi çeken önemli bir metropol kimliği kazanmıştır. Amerika kıtasının keşfinden önce

dünyanın merkezi olan İstanbul, üç kıtayı ve iki denizi kontrol eden evrensel bir gücün odağı olmuştur. Siyasal gücüne paralel olarak Osmanlı toplumu, böylece döneminin zengin uygarlık birikimini sergilemeye başlamıştır.

O tarihte dünyanın en güçlü ekonomisine sahip olan Osmanlı başkenti, yoğun sanat ve kültür hareketleri bakımından büyük bir cazibe merkezi hâline gelmiştir. Bu durumu iyi değerlendiren Sinan, özellikle mimarbaşı olduktan sonra en önemli külliyelerini, en çarpıcı cami ve medreselerini, su mimarisi alanındaki en ilgi çekici kemerleri ile hamamlarını İstanbul'da uygulamıştır. Sipariş aldığı eserlerin sahipleri arasında, başta padişahlar olmak üzere kadın sultanlar, veziriazamlar, vezirler gibi devletin en üst düzeyinde yer alanlar bulunmuştur. Ayrıca zengin iş sahipleri ile ikinci derecede bürokratlar da Sinan'a eserler yaptırmıştır. Eser yaptıranların statülerine uygun olarak Sinan da, ortaya koyduğu eserlerin tasarımında, kullandığı malzemelerde, süsleme sanatlarında ve diğer ayrıntılarda hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış ve her şeyin kusursuz olması için büyük özen göstermiştir.

Ortaya koyduğu yapı sayısı ve çeşidi bakımından mimarlık dünyasında ender görülen büyük bir meslekî performans göstermiştir. Bu yönü ile sadece Türk mimarlık ve sanat tarihinde değil, dünya mimarlık tarihinde bile eşine rastlanmayan bir sanatçı kimliğine sahiptir.

Sinan'ın Yapıları

Sinan, mimarbaşı olduktan sonra, birbiri ardınca eserler vermeye başladı. Önce Haseki Hürrem Sultan adına kendi adıyla anılan semtte bir külliye inşa etti. Cami, imaret ve darüşşifa'dan oluşan bu külliye, Sinan ilk geniş programlı yapılar topluluğu sayılır.

Eminönü Tahtakale'de yer alan Rüstem Paşa Camii de, Sinan'ın erken yapıları arasında ilgi çeken bir örnektir. Ticaretin yoğun olduğu bir bölgede inşa edilen bu cami, fevkani (yani üst katta) olarak tasarlanmıştır. Rüstem Paşa Camii, İznik çini sanatının doruk noktada olduğu bir dönemde en güzel çinilerle kaplanmıştı. Bu çinilerin en güzel örnekleri mihrapta kullanılmıştır. Özellikle caminin mihrabında görülen çini panolarda çiçek açmış bahar bitkileri uygulanmıştı.

Fatih İlçesinde Mimar Sinan tarafından yapılan en çarpıcı örnek Edirnekapı'daki Mihrimah Sultan Külliyesidir. Cami, medrese, hamam ve sıbyan mektebinden oluşan külliye'nin merkezi olan cami, Sinan'ın en cesur strüktürünü yansıtır. Edirnekapı suruna bitişik olan bu külliye'nin cami formu, Sinan yapıları arasında en çok taklit edilen eserlerden biridir. Günün her saatteki ışığında değişik görüşler sunan Edirnekapı Mihrimah her açıdan değişik perspektife sahiptir. Caminin iç görünüşü de günün ışığı değiştikçe değişik renklerde biçimlenir.

Çıraklık eseri olan Şehzade Camii ve külliyesini Sinan, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu için yapmıştır. Bu külliye'nin merkezinde bulunan caminin kubbesinde Sinan, merkezî kubbe şemasında önemli bir adım atmıştır.

Şehzade Külliyesinden sonra Kanuni Sultan Süleyman Sinan'a Süleymaniye Külliyesini sipariş etmiştir. Türk mimarlık tarihimizin en büyük külliyesinde Sinan, merkezî kubbeyi daha da genişletmiştir.

Cihan Padişahı Kanuni Sultan Süleyman için tasarlanan bu külliye (1550-1557), İstanbul'un kimliğini dünyaya tanıtan ölümsüz bir eser niteliğindedir.

Silueti ile İstanbul'a damgasını vuran Süleymaniye, bir cami olmaktan çok kurumlaşmış bir sosyal düşünce, bütün bir tarihi özümseyen bir imgedir. İmparatorluğun en simgesel yapısı, peyzaj içindeki konumu ile kentin en güzel silüetinin ögesidir. Süleymaniye'nin eşsiz görselliği ile kent silüetine egemen oluşu Haliç'ten, Boğaz'dan ve Marmara'dan görülebilir.

Kubbeler Osmanlı mimarisinin ana ögesidir. Süleymaniye'nin her köşesi ayrı bir görünüş sağlar. Olağanüstü çarpıcı görselliği ile Süleymaniye, simetrik bir cephe düzenine rağmen şaşırtıcı bir çekiciliğe sahiptir. Süleymaniye Camiinin iç düzeni, merkezi kubbenin tasarımını da ortaya koymaktadır. Külliye'nin yerleşme disiplini ise, önemli bir şehircilik planlamasının ürünüdür.

Eğimli arazide yerleşen Kadırga'daki Sokullu Külliyesi, organik mimari anlayışının başarılı bir örneği sayılır. Eğimden dolayı Sinan camiye girişi medreseye ait büyük dershanenin altından vererek, hem sürprizli bir görünüş sağlamış, hem de arsanın doğal yapısına saygı göstermiştir. Avlusu ve son cemaat ile de düzenli bir plana sahip Sokullu Camii sınırlı oranda çini panolarla süslenmiştir. Kadırga Sokullu Camii'ndeki çini panolardan örnekler.

Türkiye'nin serhat (sınır) şehri olan Edirne'nin incisi Selimiye, mimarlık tarihimizin en görkemli anıtı olarak mimarlık sanatımızın başyapıtı sayılır. Selimiye, sadece Edirne'nin değil, bütün yurdumuzun tapusu kabul edilmektedir. Sinan'ın ömür boyu işleyerek, alt mekân ile birlikte geliştirdiği kubbe örtüsünü, bu yapıda kusursuz ve yalın biçimde oturtmuştur. Mimarlık tarihimizin en büyük çaplı kubbe ile mimarlık dünyasına evrensel bir mesaj vermiştir. Hem İslam, hem de Hıristiyan dünyasında Selimiye'deki kubbenin benzeri yoktur.

Üstün düzeyli tasarım tekniği alt mekân ile üst örtüyü birlikte ele alan büyük usta Sinan, Selimiye'de mekân birliğini sağlamıştır. Böylece bu yapıda Sinan kubbenin gelişimini en ileri götürerek, kubbe mimarisinde ulaşılması mümkün olmayan bir başarı sağlamıştır.

Üsküdar'da deniz kenarında bulunan Şemsi Paşa külliyesi, Sinan'ın boyut olarak en küçük külliye yapısıdır. Bu küçük boyutlu külliyenin yapımında da Sinan aynı özeni göstermiştir.

Sinan sadece cami değil, medrese, darüş-şifa, kervansaray, türbe ve hamam gibi, değişik işlevli yapılar da inşa etmiştir. Sultanahmet

parkının yanında yer alan Ayasofya veya Haseki Hamamı adıyla da tanınan yapı, türünün en çarpıcı örneğidir.

Sinan'ın İstanbul kazandırdığı en büyük su isale hattı olan Kırkçeşme Su tesisidir. Büyük havuz, diğer küçük havuzlar, sekiz adet su kemerinden oluşan bu projenin en önemli kısmı Mağlova Su Kemerleri'dir. Mağlova su kemerleri, hem mühendislik, hem de mimarlık açısından dünyanın eşsiz bir örneğidir. Bu kemerde ortaya konan plastik anlatım ile sağlam strüktür, Sinan'ı bu alanda yegâne kılan büyük bir başarıdır. Dünyadaki su kemerleri arasında en çarpıcı örnek olan Mağlova, hem estetik, hem de statik açıdan, benzeri olmayan bir mükemmelliğe sahiptir. Alibeyköy barajı üzerinde olan bu kemer üç katlıdır.

Ayasofya'nın harap duruma gelmesi üzerine Sinan, padişahın buyruğu ile bu yapıyı restore ederek yıkılmaktan kurtarmış ve Ayasofya'ya iki de minare eklemiştir.

Köprü mimarisinde de başarı gösteren Sinan'ın Büyükçekmece Köprüsü türünün en önemli eseri arasında yer alır.

Sinan 1585 yılında Hac'a gitmiştir. Sonra hatıralarını Şair ve Nakkaş olan Saî Mustafâ Çelebi'ye yazdırmıştır. Ayrıca kendisine Fatih Sarıgüzel'de bir de mescit yaptırmıştır. Süleymaniye'nin en mütevazı köşesinde kendine mezarı yaptıran Sinan, 1588 yılında hayata gözlerini yumdu.

Sinan ve İstanbul

Dünyanın en ilgi çeken şehri olan İstanbul, Osmanlı yönetimine geçtiği 1453 yılından sonra büyük bayındırlık hareketlerine sahne olmuştur. Bu imar hareketinin en yoğun bölgesi, öncelikle bugünkü Suriçi'nde kalan eski İstanbul'dur. Fatih'in İstanbul'da başlattığı imar çalışmaları kendi adına yaptırdığı külliye ile sınırlı kalmamış, değişik türde birçok eser inşa edilmiştir. Tarihî yarım ada, Mahmut Paşa, Firuz Ağa, Murat Paşa camileri ile Beyazıt Külliyesi gibi, irili ufaklı yeni yapılarla donatılmıştır. Böylece yerleşme alanları canlılık kazanmış ve Türklerin elinde İstanbul dokusal açıdan zenginleşmeğe başlamıştır.

Asya ile Avrupa'nın kenetlendiği İstanbul'da Türk-İslam kültür birikimi Bizans'tan kalan mirasla bütünleşip, evrensel bir mimarlık üslubuna doğru ilk adımlar, Fatih ve Beyazıt camilerinde atılmıştır. Aslında anıtların yanı sıra İstanbul'da Türk kentlerinin fonunu oluşturan sayısız konut mimarisi de gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda, daha 15. yüzyılın başlarından itibaren İstanbul tamamen Türk olan bir fiziksel görünüş kazanmıştır. Daha sonra klâsik üslubun olgunlaşma süreci 16. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür, bu yüzyılın üçüncü çeyreğinde Osmanlı mimarîsinin en olgun yapılarını Mimar Sinan gerçekleştirmiştir.

Sinan ve Kubbenin Gelişimi

Başlangıcından beri kubbenin Osmanlı mimarisinde ana eleman olduğu bilinmektedir. Klâsik döneme gelinceye kadar kubbenin yapıyı zenginleştirdiği, ancak ona egemen olmadığı görülmektedir. Kademeli üst yapı düzeni çarpıcı bir orta mekân olgusu ile birleştikten sonradır ki Osmanlı mimarisinde köklü bir biçim ve tutum değişikliği ortaya çıkmıştır. Özellikle caminin merkezîleşerek iç mekânın tek kubbe altında toplanması, Osmanlı mimarisinin ana ülküsü hâline gelmiştir. Bunun bir diğer itici gücü, tek yöne doğru yönelen topluluğun bir merkezî kubbenin altında birleştirilme çabası idi. Başka bir deyişle bu anıtsal merkezî kubbe, ana boyutu ile bir yandan tevhidi simgelerken, bir boyutu ile de Osmanlının siyasal gücünü vurguluyordu.

Osmanlı mimarisi aslında örtü elemanı olarak en çok kubbeyi kullanmıştır. Gerçekten de Osmanlının mimarlık ve mühendislik kültürünün en ileri düzeye eriştiği elemanın kubbe olduğudur. Cami mekânının tek kubbe altında toplanması, yapının yükselmesi yolunu açmıştır. Kubbe artık yapıya egemen tek eleman olmuştur. Klasik Osmanlı mimarisinde yaşanan bu devrimle Sinan, cami tasarımında ulaşılmazı mümkün olmayan bir doruğa çıkabilmiştir.

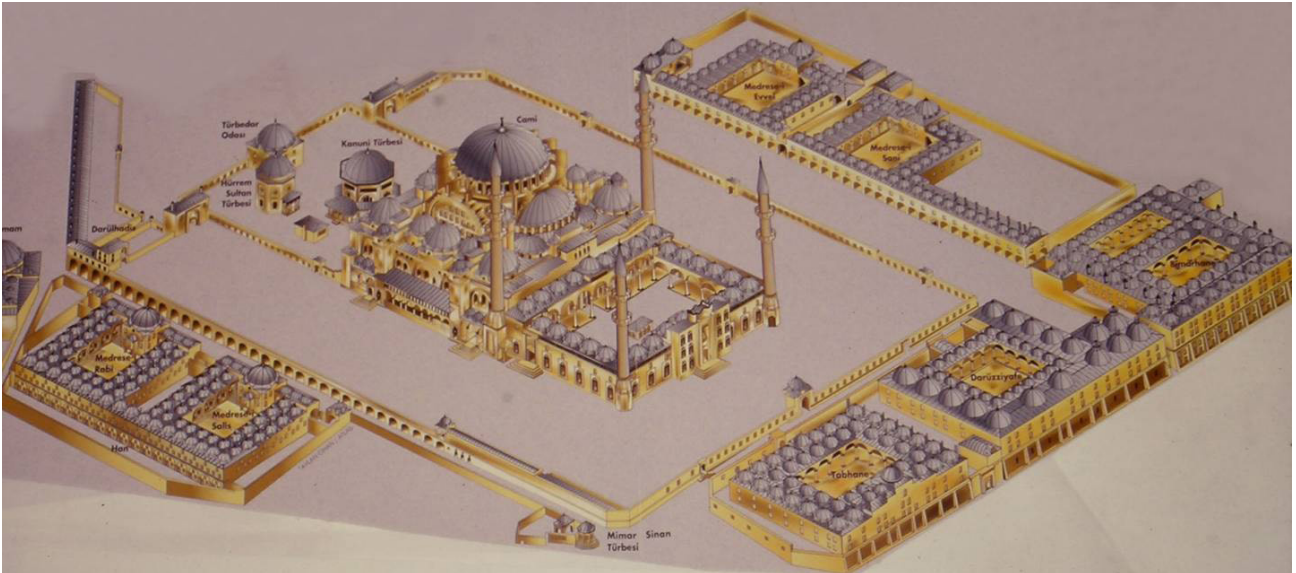
Şehircilik Çalışmaları

Dünyanın merkezi sayılan İstanbul, Sinan ile birlikte disiplinli kentler arasında ön plana çıkmıştır. Bugünkü Suriçi denilen gerçek İstanbul'da Sinan çok eser vermiştir. Ayrıca Eyüp, Üsküdar, Beyoğlu ve Beşiktaş gibi sur dışında kalan bölgelerde, kente katkı sağlayan pek çok eser uygulamıştır. İstanbul'da büyük külliye döneminini başlatan Sinan, birbirinden önemli yapı toplulukları inşa etmiştir. Bu eserler arasında Rüstem Paşa Camisi, Topkapı'da Kara Ahmet Paşa, Edirnekapı ile Üsküdar'daki Mihrimah Külliyesi, Beşiktaş Sinan Paşa Külliyesi, Fındıklı Molla Çelebi Camisi, Şehzade Külliyesi, Süleymaniye Külliyesi, Kadırga'daki Sokullu Mehmet Paşa ile Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa Azapkapı Külliyesi, Toptaşı'nda Atik Valide Külliyesi, Eyüp Zal Mahmut Külliyesi, Haseki Hamamı ve Çemberlitaş'taki Atik Valide Çifte Hamamı gibi ünlü mimarın üslubunu ve yaptığı aşamaları belgeleyen çok önemli anıtlar yer almaktadır.

Arazinin eğimine göre başarılı tasarımlar uygulayan Sinan, topografik yapıyı zorlamayarak organik mimarî anlayışı içinde hareket etmiştir. Süleymaniye'nin 3. ve 4. medreselerinde arazi eğimini değerlendirmiştir. Ayrıca çok eğimli bir arsa üzerinde tasarlanan Kadırga'daki Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi'nin planı, Sinan'ın bu husustaki başarısını belgeleyen en çarpıcı örnektir.

Sinan geniş programlı külliye ile İstanbul'a şehir disiplini kazandırmış, önemli semtlerin gelişmesini doğru biçimde yönlendirmiştir. Özellikle Türk mimarlık tarihinin en büyük külliyesi olan Süleymaniye'nin yerleşme düzeni, Sinan'ın şehircilik çalışmasında gösterdiği başarıyı ortaya koymaktadır. Bu bakımdan Sinan'ın şehircilik anlayışı ile İstanbul'a katkısını anmak yerinde olacaktır.

Günümüzdeki çarpık kentleşme yüzünden tarihî yapıları belirli mesafelerden görme imkânı maalesef kalmamıştır. Hâlbuki 16. yüzyılda Sinan yapıları ve külliyelerinin birinden bakıldığında, diğerlerini görebilme imkânı vardı. Bu büyük yapıların arasında sadece geleneksel evlerin alçak görünüşleri bir fon oluşturuyordu. Bu yüzden eski yapıların şehirciliğimize sağladıkları katkıyı algılamakta zorluk çekiyoruz.

Sinan ve İstanbul'un Silueti

Mimar Sinan'ın inşa ettiği eserlerin birçoğu kent silüetinde büyük etki yapmıştır. Deniz kıyısında olan külliyelerin bir kısmı bu konuda çarpıcı örnekler sayılır. Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi, Eyüp Zal Mahmut Paşa Külliyesi, Üsküdar Mihrimah Sultan ile Şemsi Paşa Külliyesi, Tophane Kılıç Ali Paşa Külliyesi bunların ilk akla gelenleridir.

Sinan'ın İstanbul Yarımada üzerinde bıraktığı eserler, hem nitelik hem

de nicelik açısından üstün değer taşıyan yapılardır. Belki de bu bakımdan Suriçi, Sinan yapılarından en büyük pay sahibi olan bölge durumundadır. Süleymaniye ve Şehzade gibi Sinan'ın en büyük külliyesi yanında, Tahtakale'deki Rüstem Paşa Camisi, Kadırga'da yer alan ve yine üstün tasarım anlayışı ile inşa edilen Sokullu Mehmet Paşa Camisi, sekizgen planlı Rüstem Paşa Medresesi, Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) ve Çemberlitaş'ta bulunan Atik Valide çifte hamamları ile İbrahim Paşa Sarayı gibi türlerinin en nadide örnekleri olarak Eminönü'nde yer almaktadırlar.

Türk mimarlık tarihimizin en büyük külliyesi olan Süleymaniye, şehircilik çalışması bakımından başarılı bir yerleşim planına sahiptir. Bunun da üstünde Süleymaniye İstanbul'un silüetini ayağa

kaldıran ve bütün yönlerden kente damgasını vuran bir simgedir. Güçlü plastiği ile Süleymaniye aynı zamanda dünyanın hâkimi ve adeta cihan padişahı olan Kanunî Sultan Süleyman'ın profilini canlandıran bir görselliğe sahiptir.

Türkler için Süleymaniye bir cami olmaktan çok kurumlaşmış bir sosyal düşünce, bütün bir tarihi özümseyen bir imgedir. Süleymaniye Külliyesi de kent imgesi ile bütünleşmiştir. İmparatorluğun en simgesel yapısı, peyzaj içindeki konumu ile kentin en güzel silüetinin ögesidir. Süleymaniye'nin eşsiz görselliği ile kent silüetine egemen oluşu Haliç'ten, Boğaz'dan ve Marmara'dan görülebilir.

Hayatı, neredeyse bütün bir yüzyılı dolduran Sinan, ölümüne kadar İstanbul için durmadan tasarımlar üreterek, tekrara düşmeden, birbirinden nitelikli özgün eserler bırakmıştır. İstanbul'daki Sinan yapılarının en değerlileri de tarihî yarımada'nın içinde, yani eski İstanbul bölgesinde yer almaktadır.

Bu bakımdan bir mimar ve şehirci kimliği sayesinde Sinan, İstanbul'un silüeti ve dokusu ile özdeşleşmiştir.

